21. Б. Вигнати ворожий елемент з комсомолу й зі школи. *Комсомолець Прикордоння.* 1929. 7 грудня. №36 (77). С. 2.
22. Барська організація ЛКСМУ на огляді. *Комсомолець Прикордоння.* 1929. 13 квітня. №12 (53). С. 1.
23. Я. Першого пункта плану виконали. *Комсомолець Прикордоння.* 1929. 6 квітня. №11 (52). С. 1.
24. Коротко, що зробили осередки. *Комсомолець Прикордоння.* 1929. 6 квітня. №11 (52). С. 1.
25. Шукай. Готуємося до засівкампанії. *Комсомолець Прикордоння.* 1928. 22 березня. №6. С. 1.
26. Тут і досі гав ловлять. *Комсомолець Прикордоння.* 1929. 21 березня. №9 (50). С. 1.
27. Допомагали громаді й собі. *Комсомолець Прикордоння.* 1928. 18 вересня. №31. С. 1.
28. Ц. Прикрашуємо село. *Комсомолець Прикордоння.* 1928. 22 березня. №6. С. 1.

Анастасія Пустова

АНТИРАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ ТА СЕЛЯНСЬКІ ВИСТУПИ НА ПОДІЛЛІ В ПЕРІОД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

***Анотація**. У статті досліджуються причини, форми та перебіг антирадянського руху опору й селянських виступів на Поділлі в умовах насильницької колективізації наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Особливу увагу приділено Вінницькому, Тульчинському та Дунаєвецькому районам, а також співвідношенню соціально-економічних, локальних і політичних мотивів селянського протесту.*

***Ключові слова:** Поділля, колективізація, селянство, опір, повстання, розкуркулення, ДПУ, Вінниччина.*

Anastasiia Pustova

ANTI-SOVIET RESISTANCE MOVEMENT AND PEASANT UPRISINGS IN PODILLIA DURING COLLECTIVIZATION

***Abstract.** The article examines the causes, forms, and course of anti-Soviet resistance and peasant uprisings in Podillia during forced collectivization in the late 1920s and early 1930s. Particular attention is paid to Vinnytsia, Tulchyn, and Dunaivtsi areas and to the interaction of socio-economic, local, and political motives of peasant protest.*

***Keywords:** Podillia, collectivization, peasantry, resistance, uprisings, dekulakization, GPU, Vinnytsia region.*

Колективізація сільського господарства стала одним із головних напрямів сталінської модернізації, що докорінно змінив соціально-економічний лад українського села. Її реалізація наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. супроводжувалася примусовим усуспільненням землі, худоби й реманенту, розкуркуленням, депортаціями, жорсткими хлібозаготівлями та наступом на традиційні форми сільського самоврядування. Для Поділля ці зміни означали не лише економічне, а й соціальне та світоглядне потрясіння.

Актуальність дослідження визначається необхідністю відтворення реальної поведінки подільського селянства в умовах утвердження радянського тоталітарного режиму. Радянська офіційна історіографія трактувала протест переважно як прояв «куркульського терору», «бандитизму» або «антирадянської агітації», тоді як сучасні дослідження показують широкий спектр реакцій – від саботажу і скарг до жіночих виступів, виходу з колгоспів та збройного опору [5, с. 124-125].

Мета статті полягає у з'ясуванні причин, форм і масштабів антирадянського руху опору на Поділлі та визначенні його особливостей на рівні окремих округів і сіл.

Наприкінці 1920-х рр. селянське невдоволення на Поділлі формувалося під впливом кількох взаємопов'язаних чинників. Першим було згортання НЕПу та повернення до адміністративно-командних методів регулювання сільського господарства. Другим – посилення хлібозаготівельного тиску, штрафів і конфіскацій, які підривали економічну основу одноосібних господарств. Третім стало розкуркулення, яке на практиці часто охоплювало й середняцькі родини. Дослідження села Мельниківець на Вінниччині показує, що визначення «куркуля» могло спиратися не лише на майновий стан, а й на місцевий соціальний авторитет та попередню діяльність у громаді [3, с. 60-64].

Особливо конфліктним виявився процес суцільної колективізації. Влада прагнула швидко перевести селянські господарства до колгоспів, одночасно усуспільнюючи основні засоби виробництва. У документах з Поділля зафіксовано не лише протести проти вступу до колгоспів, а й спроби повернути передану землю, реманент та худобу. Зокрема, у травні 1930 р. 120 господарств села Скибинці Тульчинського округу, які вийшли із СОЗу, вимагали повернення земельних ділянок [1, с. 189-190].

Поступово економічний протест переходив у відкриту конфронтацію з місцевою владою. Особливе місце посідали жіночі виступи. Жінки безпосередньо відповідали за забезпечення родини продовольством, тому конфіскація зерна, усуспільнення худоби, обшуки та загроза виселення зачіпали їхнє повсякденне життя. Під час «жіночих волинок» вони вимагали повернення майна, звільнення заарештованих, скасування колгоспних рішень, а іноді переходили до фізичного протистояння з активістами [5, с. 160-166].

Збройна фаза опору особливо виразно проявилася у Тульчинському окрузі. У повідомленні керівника Державного політичного управління (ДПУ) УСРР В. Балицького зазначалося, що з 17 районів округи заворушення охопили 15, а збройні виступи відбувалися у 53 селах. У частині населених пунктів радянську владу та актив було вигнано, а замість сільрад обирали старост. Повсталі споруджували окопи, виставляли пікети, підтримували зв'язок із сусідніми селами та чинили опір оперативним загонам ДПУ [5, с. 175-178].

Масштаб протестної хвилі на Вінниччині простежується за статистичними матеріалами. У Вінницькому окрузі лише в лютому-березні 1930 р. зафіксовано 416 селянських виступів. Найбільша їх кількість припадала на Тиврівський район – 110, Хмільницький – 45, Калинівський – 43, Немирівський – 35, Липовецький і Літинський – по 29 [5, с. 178].

У Калинівському районі конфлікт був особливо гострим. Перевірки після першої хвилі колективізації засвідчили численні «перекручення» місцевими органами влади. У селі Заливанщині із 16 розкуркулених господарств 11 належали до середняцьких. Різке застосування адміністративного примусу спричинило розпад уже створених колективних господарств [1, с. 189-190]. Це свідчить, що масовий опір змушував місцеву владу тимчасово відступати, повертати майно і коригувати темпи колективізації.

На Поділлі селянський опір мав і політичний вимір. Учасники виступів висували вимоги: «Геть радянську владу!», «Хай живе Самостійна Україна!», «Радянська влада без комуністів і колективізації», «Відновлення демократичного управління типу УНР». У низці сіл співали «Ще не вмерла Україна», а вимога замінювати сільради старостами свідчила про прагнення відновити традиційні моделі місцевого самоврядування [5, с. 174-177]. Водночас не всі учасники мали чітку політичну програму: для багатьох такі вимоги були продовженням захисту громади, власності та звичного способу життя.

Окремий напрям опору становив спротив у Дунаєвецькому районі. Дослідження А. Михайлика показує, що наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. тут існували осередки активного спротиву радянській політиці, а антиколгоспні настрої в окремих випадках поєднувалися з ідеями української державної незалежності [4, с. 194-199]. Цей випадок демонструє, що селянська реакція могла поєднувати захист господарських інтересів із пам'яттю про українську державність.

Окремий вимір селянського спротиву на Поділлі становили міжетнічні відносини. Регіон був багатоетнічним: українське село сусідило з єврейськими містечками, польськими та німецькими колоніями, а також російськими, чеськими й іншими громадами. Колективізація, розкуркулення та хлібозаготівлі по-різному впливали на ці групи. Українські селяни становили основну масу учасників антиколгоспних виступів, тоді як польські й німецькі господарства частіше потрапляли під підозру як «куркульські» та «націоналістичні» через міцніше господарство, мовну й релігійну окремішність. Єврейське населення містечок зазнавало тиску не лише від усуспільнення, а й від ліквідації приватної торгівлі, ремісничих майстерень, податкових утисків і примусового включення до колгоспів та артілей. Це створювало спільні підстави для невдоволення, але водночас різні форми й мотиви опору.

Міжетнічні відносини в подільських селах і містечках не зводилися лише до конфлікту. У багатьох випадках спільна загроза конфіскацій, обшуків, закриття храмів і репресій проти місцевих авторитетів породжувала ситуативну солідарність: українці, поляки, німці та євреї могли разом приховувати продовольство, допомагати заарештованим односельцям, подавати колективні скарги чи саботувати рішення влади. Водночас радянські органи активно використовували етнічні стереотипи й підозри, формуючи справи про «польсько-німецьку» або «націоналістичну» контрреволюцію та протиставляючи різні групи населення. Це розколювало локальні громади й переносило соціально-економічний конфлікт у площину національної недовіри. Отже, міжетнічний вимір колективізації на Поділлі важливий для розуміння як багатоскладовості селянського опору, так і технологій його придушення.

У 1931–1932 рр. становище на селі погіршувалося через хлібозаготівлі. Навіть бідняцько-середняцькі господарства ставали об'єктами примусових вилучень. Документальні свідчення 1931 р. демонструють, що масові подвірні обшуки та вилучення зерна у малозабезпечених селян Тульчинського району лише посилювали недовіру до радянської влади та антирадянські настрої [1, с. 371-372]. Економічний тиск не ліквідував спротив, а переводив його у приховані практики виживання.

Селянський спротив на Поділлі наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. був відповіддю на насильницьку перебудову сільського життя. Його передумовами стали згортання НЕПу, хлібозаготівельний тиск, розкуркулення, конфіскації майна, примусове усуспільнення худоби та землі, наступ на церкву і руйнування традиційного самоврядування. Масові виступи 1930 р. засвідчили, що значна частина подільського селянства не сприймала колективізацію як добровільну модернізацію і захищала власні економічні та соціальні інтереси.

Особливістю Поділля був великий масштаб локальних виступів і швидкий перехід окремих конфліктів до збройного протистояння. Лише у Вінницькому окрузі в лютому-березні 1930 р. зафіксовано 416 виступів, а у Тульчинському окрузі заворушення охопили більшість районів. Водночас рух залишався переважно стихійним, фрагментарним і територіально розпорошеним. Економічні вимоги поєднувалися із прагненням захистити громаду, релігійні традиції та в окремих випадках – ідею українського самоврядування й державної незалежності.

Придушення повстань не означало зникнення опору. У 1931–1932 рр. він продовжився у формі виходу з колгоспів, саботажу, приховування продовольства, колективних звернень і захисту репресованих односельців. Тому подільське село залишалося важливим простором соціальної протидії радянській політиці. Дослідження селянського спротиву дає змогу побачити колективізацію як конфлікт, у якому громади намагалися зберегти власність, автономію та право самостійно визначати основи повсякденного життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933: збірник матеріалів і документів / упоряд. Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Наукова думка, 1992. 736 с.

2. Матвєєв А. Ю. Опір селян Поділля і Південно-Східної Волині колективізації: документи свідчать. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2003. Вип. 493. С. 85-91.

3. Мельничук О. А., Мельничук Т. А. Утвердження більшовицького тоталітарного режиму в подільському селі наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр.: причини, технології та наслідки (на прикладі села Мельниківець на Вінниччині). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2021. Вип. 35. С. 56-68.

4. Михайлик А. О. Антирадянський рух селян у Дунаєвецькому районі на Поділлі наприкінці 20-х - на початку 30-х рр. XX ст. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». 2012. Вип. 17. С. 194-199.

5. Рубан В. В. «Бийте у дзвони…»: настрої та поведінка селянства Поділля наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр. у документах ДПУ УСРР. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2018. № 2 (50). С. 123-187.

Дарія Вихованчук

ІДЕОЛОГІЯ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ У 1920-1930-Х РР.

Анотація: *У статті досліджено зміст та еволюцію освітньої і культурної політики радянської влади на Поділлі у 1920-1930-х роках. Проаналізовано перебіг кампанії з ліквідації неписьменності (лікнепу), особливості функціонування театральних колективів та механізми встановлення ідеологічного контролю над освітньою мережею. Висвітлено трансформацію культурно-освітнього курсу від українізації 1920-х років до репресій, згортання національної освіти та русифікації у 1930-х роках. Доведено, що просвітницькі заходи використовувалися режимом як інструмент формування ідейно підпорядкованого суспільства.*

Ключові слова: *Поділля, освітня політика, лікнеп, театр, ідеологічний контроль, українізація, русифікація, репресії.*

Dariia Vykhovanchuk

IDEOLOGY AND MANIPULATION IN THE SOCIOCULTURAL SPHERE IN PODILLIA IN THE 1920S–1930S

Abstract: *The article examines the content and evolution of Soviet educational and cultural policy in Podillia during the 1920s–1930s. It analyzes the literacy campaign (liknep), theatrical activities, and mechanisms of ideological control over education. The study highlights the shift from 1920s Ukrainization to 1930s repressions and Russification, demonstrating how enlightenment initiatives served to create an ideologically subordinate society.*

Keywords: *Podillia, educational policy, literacy campaign, theater, ideological control, Ukrainization, Russification, repressions.*

Остаточне утвердження радянського режиму на Поділлі відбулося лише у листопаді 1920 р., що зумовило специфіку реалізації більшовицької освітньо-культурної політики. Складність регіонального контексту визначалася високим рівнем неписьменності, зруйнованою мережею закладів, прикордонним розташуванням та вираженими антибільшовицькими настроями. Освіта й культура розглядалися владою не як інструменти просвітництва, а як засоби ідеологічного підкорення, конструювання «нової людини» та утвердження монополії на інформаційний простір. Водночас доба НЕПу забезпечила тимчасове розширення приватного підприємництва, ліквідацію масової безграмотності, розвиток освітньої та культурної сфер у межах політики українізації [4, с. 3].

У центрі уваги опинилися три взаємопов'язані напрями: масова кампанія з ліквідації неписьменності (лікнеп), підпорядкування театрального мистецтва політичним завданням і встановлення жорсткого ідеологічного